

## СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ І МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДИТЯЧИХ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ТА ОЗДОРОВЧИХ ЗАКЛАДІВ НА ЗАКАРПАТТІ

*У даній статті охарактеризовано особливості, і тенденції розвитку дитячого велнес-туризму. Проаналізований стан і динаміка розвитку дитячих санаторно-курортних і оздоровчих закладів Закарпаття.*

*The given article characterizes the peculiarities and tendencies towards children's wellness- tourism. Development and dynamic of sanitary health-resorts establishments in Transcarpathian.*

**Постановка проблеми.** Розвиток підприємств рекреаційно-туристичного комплексу Закарпаття та його управління, безумовно, відображає специфіку розвитку галузі. Актуальною є проблема розвитку дитячого туризму, що є невід'ємною складовою частиною туристичної галузі, і в даний час, коли відбувається його трансформація, що визначає подальший стан цієї ніші туристичного ринку. Найгостріше ця проблема є для тих категорій господарюючих суб'єктів, ділова активність яких у найбільшій мірі, в порівнянні з іншими визначає соціальне благополуччя суспільства, що індикативно визначається показниками здоров'я майбутнього покоління нації. Поза сумнівом, щодо даної категорії виробників можуть бути віднесені дитячі оздоровчі та санаторно-курортні заклади, чия діяльність є орієнтованою на надання дітям лікувально-профілактичних, медико-оздоровчих, реабілітаційно-відновних послуг при поєднанні сприятливих природних чинників і спеціалізованих медичних технологій.

**Актуальність теми дослідження** базується на необхідності вирішити протиріччя. Скорочення чисельності населення України, погіршення репродуктивного здоров'я нації і пов'язане з ним погіршення здоров'я дітей, кризовий стан виконання програми державних гарантій у галузі його охорони, а також через ряд суб'єктивних і об'єктивних причин характерних для господарства області: залишаються розбалансованими господарські зв'язки, прогресує безробіття, посилюються диспропорції у життєвому рівні населення гірських і рівнинних територій, деградує унікальна природа Карпат, руйнуються історико-культурні цінності. Не останню роль для теперішнього соціально-економічного стану області відіграла і відсутність чіткої державної регіональної політики в Україні, та її складової - регіональної туристичної політики в області дитячого оздоровлення. Аналіз останніх досліджень з проблематики. У зв'язку із зростаючим значенням розвитку дитячого оздоровлення та велнес - туризму розширюються наукові дослідження у сфері створення теоретичних і методичних основ у роботах вчених Афанасьєва Н.В., Попова Е.В, Долішнього М.І., Самочкіна В.Н., Мацоли В.І., Рогожіна В.Д.,

Рудики В.І. Значний внесок у створенні ефективного управління підприємствами рекреаційно-туристичного комплексу регіону зробили закарпатські вчені Поп , Мікловда В.П., Мацола В.І., та ін. Проте, вирішення позначеного протиріччя має першорядне значення для рекреаційно-туристичного комплексу Закарпаття, оскільки, існують соціально-економічні передумови та можливості для дитячого оздоровлення та дитячого велнесу, маючи в своєму розпорядженні об'єктивні чинники такої спеціалізації, передусім унікальні природно-кліматичні рекреаційні зони області: Міжгірсько-Воловецька, Свалявська, Рахівська та Ужгородська.

Для Закарпаття каталізатором рекреаційної орієнтації стратегії регіонального розвитку оздоровлення дітей завжди була специфічна структура природно-ресурсного потенціалу та існуючі традиції соціально-економічного розвитку. Природні ресурси області мають суттєвий вплив на формування територіальної і галузевої структур його господарства, визначаючи, таким чином, пріоритетні напрями розвитку останнього. Однак сьогодні слід зважати на те, що запаси окремих видів ресурсів вичерпуються, а це, в свою чергу, призводить до виникнення зазначених вище соціальних проблем, а у стратегічному плані - до необхідності пошуку і залучення у господарство альтернативних, конкурентоздатних видів ресурсів. У першу чергу це стосується тих рекреаційно-туристичних зон і територій пріоритетного розвитку, де ці види діяльності посідають значне місце в розвитку економіки краю.

Подальше освоєння рекреаційного потенціалу та вивчення його впливу на здоров'я дитини. Поєднання різноманітних природних рекреаційних ресурсів та лікувальних факторів місцевості, їх високі якісні і кількісні показники, а також вигідне геополітичне положення роблять цей регіон особливо сприятливим для розвитку санаторно-курортного лікування та профілактики для сегменту дитячого туризму, відпочинку та оздоровлення, які є складовою частиною туристично-рекреаційної галузі регіону. Для підтвердження обгрунтованості такого підходу можна навести наступні аргументи.

Карпатський регіон (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області) займає площу 56,6 тис. км<sup>2</sup> (9,4 % території України). Тут проживає 6217,4 тис. чол. (12,8 % населення України). Загальна протяжність державних кордонів в межах регіону становить понад 1050 км, з яких 360 км припадає на кордон з Польщею, 98 км - з Словаччиною, 135 км - з Угорщиною, 380 км - з Румунією, 110 км - з Молдовою.

Близько половини території регіону припадає на гірські райони Українських Карпат - унікальної природної екосистеми, фактично єдиної в державі, яка порівняно зберегла свої природні особливості. Карпати вже давно відомі своїми багатими туристичними ресурсами: різноманітними цінними мінеральними водами, мальовничими

гірсько-долинними ландшафтами, численними дерев'яними пам'ятками сакрального мистецтва.

У структурі природно-ресурсного потенціалу Українських Карпат особливо чільне місце посідають лікувальні мінеральні води. В цьому плані – це найперспективніший курортно-рекреаційний регіон України, який за запасами лікувальних мінеральних вод та різноманітністю їх фізико-хімічних властивостей не поступається всесвітньо відомим курортам, наприклад, кавказьким чи європейським. Тут нараховується до 800 джерел і свердловин мінеральних вод з добовим дебітом 57,5 тис. метрів кубічних. Розвідані і затверджені запаси цих вод достатні для оздоровлення та лікування більш як 8,5 млн. чоловік на рік.

Таким чином, головними мотиваційними цінностями для розвитку внутрішнього, іноземного та дитячого велнес-туризму в регіоні залишаються класичне поєднання природних і культурно-історичних ресурсів, підкріплене етнічною самобутністю його мешканців. Поряд з цим, основою для завоювання конкурентних позицій на ринку туристичних послуг повинна стати подальша концентрація в регіоні інших важливих ресурсів - матеріальних та фінансових, вкрай необхідних для створення конкурентоспроможного інноваційного туристично-рекреаційного продукту.

З метою аналізу реальних передумов формування туристичних пріоритетів в стратегії розвитку Закарпаття у даній статті зосередимось на співставній характеристиці функціонально – господарської підсистеми регіонального ринку дитячих туристичних послуг, яка охоплює систему підприємств з надання послуг розміщення та посередницьких послуг з організації туристичної подорожі, а також розвиток дитячого велнес-туризму. Сукупність таких підприємств, схожих за своїм соціально-економічним призначенням, технологією обслуговування, особливостями господарювання, професійним складом працівників, а також тісними виробничо-технологічними, інформаційно-комунікативними, фінансово-економічними горизонтальними зв'язками на ринку туристичних послуг становить туристично-рекреаційну галузь регіону.

У мережу санаторно-курортних та оздоровчих закладів Закарпаття в 2008 році що впливають на розвиток дитячого велнес-туризму, увійшли: 20 санаторіїв, 7 санаторіїв-профілакторіїв, 30 баз відпочинку, 1 пансіонат з лікуванням та відпочинку, 1 курортна поліклініка, 1 дитячий оздоровчо-санаторний позаміський заклад цілорічної дії. Оздоровлено 51732 туристів-рекреантів з них 9974 дітей оздоровлено (табл.1).

**Таблиця 1. Динаміка санаторно-курортних та оздоровчих закладів та обслужених ними туристів і дітей на Закарпатті\***

| показники  | 2000р. | 2003-2004р. ** | 2004-2005 р. | 2005-2006 р. | 2006-2007р. | 2007-2008р. |
|--|--------|----------------|--------------|--------------|-------------|-------------|
| усього оздоровлено туристів:   | 51732  | 60891          | 69401        | 70849        | 67558       | 78190       |
| в т.ч. дітей   | 9974   | 7496           | 9454         | 8255         | 8222        | 9411        |
| санаторіями оздоровлено туристів:                                    | 45430  | 44652          | 49394        | 53484        | 57726       | 7117        |
| в т.ч. дітей   | 8501   | 4836           | 6338         | 6215         | 6841        | 1088        |
| дитячими оздоровчо-санаторними позаміськими закладами цілорічної дії | -      | -              | -            | 80           | 40          | 80          |
| в т.ч. дітей   | -      | -              | -            | 61           | 33          | 80          |
| крім того оздоровлено туристів протягом одного-двох днів             | 4212   | 5921           | 5582         | 2667         | 10846       | 13856       |
| з них дітей  | 1431   | 1046           | 1253         | 142          | 231         | 351         |

*Складено за Закарпаття – санаторії та туризм. Статистичний збірник// Держкомстат України. Ужгород-2009. \*\* тут і на далі з 2002р. змінився період, за який подається статистична звітність: 2003-2004р. означає - 12 місяців (з 1.10.2003 р. по 30.09.2004 р.).*

Основними видовими сегментами дитячого туризму на ринку туристичних послуг Закарпаття й надалі залишається рекреаційний туризм з метою відпочинку та дозвілля(70 %), лікування дітей (3,2%) спортивно-оздоровчий туризм (26,8%). (табл.2)

Водночас нестабільність економічної ситуації, низький життєвий рівень населення, зростаюча конкуренція та інші соціально-економічні причини роблять ринок дитячого туризму слабо диференційованим, що значно звужує вибір споживача турпродукту та недостатньо стимулює пропозицію підприємств-туроператорів до урізноманітнення послуг. Тому на регіональному дитячому туристичному ринку акценти діяльності поступово зводяться до індивідуалізації турпродукту та зміщуються в бік зростання ролі маркетингових і рекламних заходів, що потребує відповідної організаційно-технологічної перебудови діяльності суб'єктів туристичного ринку області.

На Закарпатті прийом та розміщення туристів здійснюють готельні заклади різного типу, заклади лікування (санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії) та відпочинку (молодіжні бази відпочинку, пансіонати, туристичні бази), спеціалізовані установи (кемпінги, молодіжні та дитячі табори відпочинку), приватні засоби розміщення.

**Таблиця 2. Розподіл дітей туристів, обслужених туристичними підприємствами Закарпаття, за метою відвідування\***

| <i>Показники</i>                                   | <i>2000</i> | <i>2004</i> | <i>2005</i> | <i>2006</i> | <i>2007</i> | <i>2008</i> |
|--|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| <i>Усього дітей туристів за метою відвідування</i> | 12919       | 6303        | 5359        | 6323        | 6418        | 7043        |
| <i>Навчання</i>                                    | 714         | -           | 21          | -           | -           | -           |
| <i>Дозвілля, відпочинок</i>                        | 8818        | 4479        | 4570        | 3929        | 5329        | 4930        |
| <i>Лікування</i>                                   | 445         | 102         | 233         | 50          | 57          | 225         |
| <i>Спортивно-оздоровчий туризм</i>                 | 2508        | 1244        | 412         | 2344        | 1032        | 1888        |
| <i>Інші види туризму</i>                           | 434         | 478         | 123         | -           | -           | -           |

- Складено за Закарпаття – санаторії та туризм. Статистичний збірник// Держкомстат України. Ужгород-2009.

Регіональний комплекс засобів розміщення поєднує діяльність готельного, рекреаційно-оздоровчого, санаторно-курортного господарств і призначений, насамперед, для створення відвідувачам регіону комфортних умов перебування в місці відпочинку та реалізацію мети подорожування з максимально можливими зручностями. Саме за рівнем розвитку засобів розміщення, що відображає розвиток пропозиції на обласному туристичному ринку, ступенем концентрації туристичної інфраструктури, можна дати первинну характеристику даного регіону з точки зору його цінності для туристів загалом і в тому числі для дитячого сегменту.

З початком 90-х років готельне господарство області перебудовувалось на ринкових засадах, що супроводжувалось значними структурними змінами всіх сторін його функціонування: організаційно-управлінських (роздержавлення, приватизація), матеріально-технічних і технологічних (впровадження новітніх технічних засобів, комп'ютеризація), кадрових (підвищення професійних якостей, підготовка персоналу у спеціалізованих закладах освіти), фінансово-економічних (залучення інвестицій), що поступово наближає якість обслуговування до європейських стандартів.

В інфраструктурі туризму області одне з центральних місць займають готелі та інші місця для короткотермінового проживання. На території області у 2008 році функціонувало 61 підприємство – юридична особа готельного господарства, в т.ч. 30 готелів ,16 молодіжних баз, 3 гуртожитки для приїжджих та 12 інших місць для короткотермінового проживання. Зміна форм власності та типів засобів розміщення відобразилась і на показниках матеріально-технічного стану готельного сектора регіону (табл.4).

Так, зростання кількості готельних підприємств в регіоні (за період 1995-2000 рр. – на 18 %), що супроводжувалось скорочення на 16 % місткості з1995 по 2000 рр,та зростання цього показника на 5% з 2000 по 2008 р. Це відбулося, в основному, за рахунок будівництва нових

маломістких з підвищеною комфортністю закладів та реконструкції ряду діючих із переобладнанням номерів у "люкси" і "напівлюкси", що також спричинилося до зниження загальної місткості закладів (табл.5) .

**Таблиця 4. Динаміка основних показників матеріально-технічної бази готельного господарства Закарпаття\***

| <b>Показники</b>                             | <b>1995 р.</b> | <b>2000 р.</b> | <b>2005 р.</b> | <b>2006 р.</b> | <b>2007р.</b> | <b>2008 р.</b> |
|--|----------------|----------------|----------------|----------------|---------------|----------------|
| Кількість готелів, од                        | 25             | 36             | 38             | 39             | 45            | 61             |
| Номерів, одиниць                             | 1410           | 1395           | 1462           | 1651           | 1821          | 2523           |
| Одноразова місткість, місць                  | 2606           | 2839           | 3152           | 3496           | 3801          | 5367           |
| Загальна площа , тис.м <sup>2</sup>          | 41,9           | 59,4           | 75,3           | 83,2           | 93,0          | 125,0          |
| В т. ч житлова площа номерів, м <sup>2</sup> | 20,5           | 23,4           | 27,8           | 31,6           | 38,3          | 61,8           |
| Коефіцієнт використання місткості готелів    | 0,35           | 0,19           | 0,34           | 0,29           | 0,28          | 0,24           |
| Розміщено приїжджих, тис.осіб                | -              | 84,2           | 99,2           | 121,0          | 127,0         | 130,7          |
| у т.ч. дітей                                 |                | 8,4            | 11,9           | 18,1           | 25,4          | 28,8           |

\* - Складено за Статистичний щорічник Закарпаття за 2008рік// Держкомстат України. Ужгород-2009

Подальше розширення та урізноманітнення матеріальної бази готельного господарства регіону відбуватиметься, з одного боку, за рахунок розбудови мережі висококласних 4-5-зіркових готелів в основних центрах концентрації туристичного попиту, а з іншого, за рахунок розвитку мережі малих приватних готелів в сільській місцевості. Це дозволить підняти загальний рівень мережі закладів розміщення готельного типу, розширити і урізноманітнити номенклатуру пропозиції та забезпечити області конкурентні позиції серед провідних регіональних ринків готельних послуг Центрально-Східної Європи.

**Таблиця 5. Динаміка розподілу номерного фонду готельного господарства Карпатського регіону\***

| <i>Показники</i>                             | <i>2005 р.</i> | <i>2006 р.</i> | <i>2007 р.</i> | <i>2008 р.</i> |
|--|----------------|----------------|----------------|----------------|
| <i>Всього номерів у тому числі</i>           | 1462           | 1651           | 1821           | 2523           |
| <i>люксів</i>                                | 107            | 110            | 164            | 251            |
| <i>напівлюксів</i>                           | 122            | 152            | 219            | 286            |
| <i>одномісних номерів</i>                    | 217            | 248            | 287            | 337            |
| <i>двомісних номерів</i>                     | 745            | 887            | 888            | 1273           |
| <i>тримісних і з більшою кількістю місць</i> | 271            | 254            | 263            | 376            |

Ринок пропозиції санаторно-курортних послуг є однією з найбільш стабільних ринкових структур туристичної індустрії області, хоча у ринкових умовах сьогодення санаторно-курортні підприємства також зазнають серйозних структурних змін. Насамперед зрушення стосувались організаційно-управлінських засад функціонування: завдяки виходу на ринок санаторно-курортної пропозиції відбулась комерціалізація діяльності, яка прийшла на заміну фінансуванню закладів переважно за рахунок джерел державного соціального страхування; процеси роздержавлення та подальша сегментація даного ринку вплинули на зміну форм власності (переважно шляхом акціонування) та управлінської структури. Поряд з цим, так само як і в готельному господарстві, у санаторно-курортній сфері існують недоліки, які перешкоджають ефективному просуванню на туристичний ринок пропозиції санаторно-курортних послуг. Застаріла матеріально-технічна база, недостатнє фінансування державних закладів, низька конкурентоспроможність та висока собівартість послуг госпрозрахункових підприємств призвели до збитковості більшості закладів області, зменшення їх кількості, скорочення персоналу.

У зростаючій конкуренції регіональних ринків туристично-рекреаційних послуг Закарпаття може опинитись на перетині світових туристичних потоків. Тому ситуація, що склалася в туристично-рекреаційній сфері області(в т. ч. в дитячому сегменті), вимагає активного пошуку засобів подолання кризових явищ, інтенсифікації виробництва власного туристичного продукту із забезпеченням необхідної його якості, розробки ефективних заходів регіональної туристичної політики, реалізації активної маркетингової стратегії, спрямованої на формування позитивного іміджу Закарпаття задля збільшення на його потоку іноземних, вітчизняних туристів. Суттєвою складовою стимулювання інноваційної діяльності в туризмі є розуміння, що лише інновація забезпечує підвищення купівельної спроможності населення, і відповідно, зростання соціальних стандартів та оздоровлення нації. Такою інновацією є впровадження в практику туристичного бізнесу в сегменті дитячого оздоровлення програм лікування, профілактики та оздоровлення, що отримали назву «дитячий велнес».

Велнес «Wellness» - це термін, який недавно увійшов у словники багатьох мов світу й нове поняття для нашого світогляду. Воно означає стан фізичного та психологічного благополуччя, оскільки походить від англійських слів fitness і well-being, що перекладається «гарне самопочуття»[10]. Стосовно дитячого сегменту пропонується застосувати термін «дитячий -велнес» із тлумаченням – це повноцінне здоров'я дитини і гармонійний її розвиток, високий тонус і життєлюбство, що приводить до дієвого стану і фізичного розвитку дитини. А сутність і

значущість велнес-програм для дітей полягає в оздоровчих практиках, націлених на: підняття настрою й удосконалення якості життя, хорошу фізичну форму, гармонію та психокорекцію [9].

Як справедливо зазначають Д.Прейгер та І.Малярчук, фактори, що стримують розвиток регіонального рекреаційно-туристичного комплексу, адекватний його природоресурсному, історико-архітектурному та рекреаційному потенціалу, знаходяться як у суто внутрішній (галузевій), так і в зовнішній (переважно загальноекономічній площинах). Основними з галузевих факторів є: відсутність досконалого економічного механізму діяльності санаторно-курортної галузі; недостатній рівень розвитку безпосередньо мережі та об'єктів туристичної інфраструктури області, їх невідповідність світовим стандартам; незабезпечення комплексного розвитку курортної території; технологічна відсталість галузі; низький рівень обслуговування, зумовлений загальною кваліфікацією працівників галузі та неадекватним щодо світових стандартів кваліфікаційним вимогам до основних посад працівників туристичної індустрії; неефективний маркетинг та низький рівень менеджменту; відсутність скоординованої системи дій з проведення дитячого туризму на внутрішній ринок; відставання масштабів нормативно-правового та організаційного забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності як на загальнодержавному, так і на місцевих рівнях [ 7].

Головними зовнішніми факторами, які стримують становлення високопродуктивного ринку туристично-рекреаційних послуг в сегменті дитячого туризму, є несприятливість існуючих умов для підприємництва взагалі та рекреаційного, зокрема, викликана млявістю і непослідовністю економічних реформ; низький життєвий рівень населення; недосконалість і навіть певна агресивність нормативно-правового поля (і в тому числі - правил і умов перетинання кордонів) і, як наслідок, відсутність необхідних інвестицій для розвитку туризму - як внутрішніх (через тривалу економічну кризу), так і іноземних (через несприятливий інвестиційний клімат).

Врахування основних проблем розвитку туристично-рекреаційного комплексу та наявних позитивних галузеутворюючих факторів дають підстави передбачити етапний процес подальшого становлення туризму і рекреації в області.

Подальше освоєння рекреаційного потенціалу Закарпаття, як однієї з форм національного багатства, доцільно проводити в першу чергу на рівні обласних держадміністрацій та державних владних структур. Оцінюючи сучасний стан та перспективи розвитку рекреації і туризму в регіоні у контексті сталості його економічного розвитку, органам державного управління неодмінно слід врахувати такі критерії: дотримання екологічної безпеки в процесі рекреаційного господарювання; відповідність матеріальної бази рекреації і туризму реальному попиту населення на



пропоновані послуги (при цьому слід зважати не тільки на сьогоднішню економічну ситуацію, але й вміти реально спрогнозувати її на майбутні перспективи); економічна доцільність.

Лише дотримання цих умов сприятиме розвитку рекреаційно-туристичного та санаторно-курортного комплексів Карпатського регіону, зробить його конкурентноспроможним, життєздатним та самоокупним, створить сприятливий клімат для споживача та зацікавленість для інвесторів.

1.Кусков А.С., Лысикова О.В. Курортология и оздоровительный туризм: Учеб. пособие. – Ростов н./Д.: Феникс, 2004. – 320 с. 2. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти).-2-е вид., перероб. Та доповн.-К.: Альтерпрес,2003. -436с. 3. Максаковский В.П. Историческая география мира: Учебное пособие. – М.: Экопрос, 1999. – 4. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. – Львів, 1997. – 259 с. 5. Рутинський М.Й. Рекреалогія з основами курортології. Ч. I. Теоретичні засади: Курс лекцій / За ред. М. Мальської. – Львів: Фенікс, 2004. – 68 с. 6. Стратегія розвитку транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні “Карпати 2004-2011” (Проект). 7. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. 2-е видання- К.: КНТЕУ, 2009.-463с. 8. Ткаченко Т.І., Мельниченко С.В. Світові тенденції розвитку туризму // Вісник КНТЕУ.- К.: -КНТЕУ.- 2004.-№6.- с.83-89 9.Медяник А.М. SPA-технології у відновлювальній медицині та курортології в Україні// SPA і Wellness- стратегія розвитку: матеріали міжнародного наукового фестивалю. – К.:КНТЕУ, 2009. –с.94-97 10. Weston S.A. Commercial Recreation and Tourism: An Introduction to Business Oriented Recreation. – N.-Y.: Brown and Benchmark, 1996. 16. Wolfgang Nahrstedt «Leisure and Wellness: Health Tourism in Europe».- Bielefeld Ifka,2007